

## ИРОНИЯТА КАТО ЕХО<sup>1</sup>

---

**Яна Сивилова**  
(София, България)

Текстът изследва възможностите за постигане на ироничен тон в медийния дискурс чрез повтаряне и изопачаване на думите на говорещия. В статията се анализират средствата за иронизиране на другите, използвани в журналистически коментари. Последователно са изследвани различните езикови нива. Показано е, че при критичния поглед върху съвременната държавна политика се използва косвена аргументация, основана на познатия научен принцип – довеждане до абсурд. Изследвани са стилистическите средства за изразяване и оценяване.

Овидий разказва, че Ехо била красива нимфа, която със сладкостта си отвличала Юнона и бавела майката на боговете в преследванията на неверния ѝ съпруг. С омайния си говор тя давала време на Зевс и на своите сестри, горските нимфи, да прикрият следите си и да избегнат гнева на богинята. Когато дръзката хитрост на Ехо излязла наяве, Юнона ѝ отредила заслужено наказание, тя я лишила именно от дара на словото, което използвала срещу нея. Отнела ѝ правото първа да започва разговора и я наказала да бъде кратка, лишавайки думите ѝ от предишната им сила. Ехо можела да повтаря само крайните срички на чуждите думи и така била обречена на незавиден жребий между словесното и безсловесното съществуване.

Скитайки из горските поляни и потоци, тя срещнала красивия Нарцис, влюбила се в него и успяла да му признае страстта си, умело повтаряйки тези части от неговите думи, които изразявали обзелото ѝ чувство. Но горделивият, бездушен младеж я отхвърлил, тялото ѝ залиняло от мъка, костите и се превърнали в камък, останал само тайнственият ѝ глас, който се крие в непристъпните клисури и пеще-

---

<sup>1</sup> Този текст е изготвен в изпълнение на дейността по проект за научни изследвания № 62/15.04.11 г. на Факултета по славянски филологии, СУ „Св. Кл. Охридски“.

рите и както преди продължава да повтаря чуждото слово (Овидий 1974: 75–79).

Вече тридесет години когнитивните лингвисти Уилсън и Спербер разработват схващането за иронията като ехо. Те разглеждат ироничните изказвания като метарепрезентации, повтарящи чужди реплики или по-ранни изказвания на говорещия, за да се дистанцират от тях и по индиректен начин да изразят несъгласие. (Wilson and Sperber 1995: 261–279, Wilson 2006).

В последващия текст ще разглеждам възможностите на повтореното и изопачено чуждо слово за създаване на иронично звучене в медийния дискурс. В изложението си се спирам на средствата за иронизиране в журналистическия коментар, обсъждам неговата аргументативна структура и стилистичните средства за изразяване на експресия и оценка.

Като интерпретативен жанр коментарът е метатекст, който често използва като повод чуждо изказване, за да го анализира и оцени. Върху тази специфична структура, текст-повод и текст-анализ (ср. Станева 2001:346–347), включваща напрежението между текст и метатекст, се наслаждава иронията, която също предполага две нива – на казаното и това, което стои зад думите. Нека се опитаме да покажем как действа тази усложнена структура.

Ще разгледаме един пример и ще проследим стилистичните средства, чрез които се постига иронията. Тъй като характеризира целия коментар, тя се превръща в елемент от стила<sup>2</sup>. Със средствата на стилистичния анализ могат да бъдат определени единиците, които при съвкупното си действие създават ироничното звучене в дискурса.

Като повод (претекст) в коментара, който ще разгледам, са използвани две изявления на министър Найденов, които журналистът Б. Петров контаминира. От една страна, земеделският министър заявява пред медиите, че ще се възползва от словенския опит и ще изгради доброволен отряд от пенсионери, който да следи за спекулации с цените на основните хранителни стоки в България<sup>3</sup>. Той

---

<sup>2</sup> По-подробно за иронията като елемент на стила вж. Велева 1993 и Велева 2000: 252–257.

<sup>3</sup> Ето какво пишат във Фрогноуз на 11.03.2011 г.: „Земеделският министър Мирослав Найденов ще ангажира пенсионери да участват в

допълва, че за съжаление няма как да плати на възрастните хора за подобна дейност, но „може да ги почерпи с чаша чай с мед”. От друга страна, след многократните критични отзиви на специалисти в областта на икономиката и финансите, Найденов прави изявление, в което посочва, че контролът върху цените е комунистическа практика и подобно нещо е въведено само в Кипър, където комунистическата партия е на власт<sup>4</sup>.

От сливането на двете изказвания в коментара на Б. Петров (излъчен на 30.07.2011 г. в предаването „Деконструкции” по програма „Хоризонт” на Българското национално радио) чрез преувеличение и конкретизация (тъй като две абстрактни и обобщени позиции са представени като конкретна картина) идеите на министъра са доведени до границата с гротеската. Ето и конкретният текст:

*„Другата безпогрешна и покъртително адекватна мярка е хранителният БорКор под ръководството на Мирослав Найденов. В първите редици на борбата със спекулата разбрахме, че ще бъдат привлечени самоотвержени пенсионери, които да бдят денонощно и да избличават алчните търговци, които вдигат цените, след което да ги долагат на министъра.*

*Това е наистина замечателно. Използват се добрите стари изпитани методи на работа и организация на държавна сигурност, като се използват пенсионери. Къде по-обучени, подготвени и калени в битките с високите цени от тях могат да се намерят? Структурите са ясни – офицери на държавна сигурност, агенти на прикритие, симулиращи безпомощни стар-*

---

новосъздадената експертна група за наблюдение на цените на пазара на храни към Министерски съвет. „Нека да ангажираме за нещо и пенсионерите. Те са част от нашето общество, те са много и са най-потърпевши”, посочи Найденов. Той обаче каза, че няма как пенсионерите да бъдат финансирани за тази дейност и допълни, че може да ги почерпи с чаша чай с мед”.

<sup>4</sup> На 04.03.2011 г. bgВести пише: „Според финансистите и икономистите такава структура, която да следи цените и да „ги връща в правия път” – по думите на министъра (М. Найденов – б.а.), е комунистическа практика и нещо подобно е въведено само в Кипър, където на власт е комунистическа партия“.

*ци, наредени на опашка и явочни квартири, където да се обработва събраната информация, която се докладва на министъра, а той от своя страна лично рапортува на генерал-лейтенант премиера доктор Борисов. Представете си при такава мощна агентурна сила като три милиона пенсионери премиерът ще бъде непрекъснато в течение. А някой спекулант е решил да сложи и две стотинки върху олиото, му е спукана работата.“*

Чрез шумното акламиране на абсурдните следствия от изложената идея, коментаторът индиректно я отрича, демонстрирайки нейната несъстоятелност. Това е разпространен механизъм в ироничния коментар и на ироничната забележка в някои шоупрограми. Използва се отделна реплика на политическа фигура или заглавие във вестник, което с цел да се привлече читателското внимание често представя информацията от необичаен ъгъл или чрез необичайна езикова употреба. След прочитане на целия текст или поне на началните изречения конкретната реплика се поставя в съответен контекст, напрежението, което предизвиква, се разрешава и нелогичността, до голяма степен, се неутрализира. При ироничния коментар съответното изказване се извежда от контекста, преувеличава се и се деформира, след което се онагледява (илилюстрира), за да бъде сведено до абсурд.

Коментарният текст по повод създаването на хранителен Боркор разчита основно на контраста и нарушаването на стилистичната хомогенност. Важно място тук заема преобличането, смяната на позициите на силата.

Отделните стилистични кодове (езикови равнища) тук си взаимодействат и постигат конвергентен ефект. Представянето на инициативата на министъра е маркирано фонематично равнище с преобладаването на фонемата (*p*). В прозаичните текстове на българската литература увеличената честота при употребата на тази фонема обикновено се свързва с повишена динамика, напрежение, дисхармония и афектни състояния. (*P*) преобладава в откъси, изобразяващи лица с деформирани или изопачени черти и обстановка, отличаваща се груба предметност (Коларов 1983:114–117). Този тип изобразителност се обяснява със спецификата в артикулацията на (*p*): с голяма учленителна сила в сравнение с другата плавна съгласна, с

напрегнатостта, резкостта и енергичността на артикулацията. В разглеждания откъс изобразителността на звука се комбинира с други техники, създавайки смислово-звуково корелиране. Употребена двукратно в названието на новата институция чрез ритмично повторение в края на всяка сричка, (**р**) се превръща в звукова доминанта на целия тематичен блок и му придава особена експресия. Фонемата се свързва с наименованието на бъдещата структура, а оттам и с основната тема на откъса, нейното звучене се преповтаря в смислово най-натоварените елементи от текста. “Веднъж възникнал при появата на ключова дума, звуковият импулс може да се възвърне, когато тя отсъства от текста” (Коларов 1983:176), маркираната лексема може да породи в съзнанието звукова доминанта, да създаде ядро от смислово натоварени понятия, които са свързани звуково, съдържат общ елемент. (**Р**) бележи смислово най-натоварените единици в текста – политическите фигури, лансиращи инициативата (Мирослав Найденов, генерал-лейтенант **премиера доктор Борисов**), лицата, които ще бъдат привлечени в нейното осъществяване (самоотвержени пенсионери, симулиращи безпомощни старци), както и техните вероятни превъплъщения (офицери на държавна сигурност, агенти на прикритие).

Самото наименование на институцията *Боркор* отприщва порой от иронични забележки в медиите: от квазиетимологията, която го свързва с името на каракачанската овчарка на премиера Борко<sup>5</sup>, до новината за „създаване на Борцен“, който успешно би могъл да се сравни с *Дирекция за изгряване на слънцето от изток*<sup>6</sup>. В ана-

---

<sup>5</sup> Mediapool, 16.02.2011 г.: БОРКОР – аналитичният тигър: „Новият Център за превенция и противодействие на корупцията и организираната престъпност се създава по идея на сегашното правителство, което реши да го нарече БОРКОР – име, което мнозина свързаха с любимото каракачанско куче на премиера, наречено Борко”.

<sup>6</sup> Блиц, 4.03.2011 г.: „Предлагам новото звено за мониторинг на цените на хранителните продукти, така шумно рекламирано от земеделския министър Мирослав Найденов, да носи наименованието БОРЦЕН или „Борба с цените”. Въпреки че не съм единственият, който е убеден в безсмислието на подобно начинание и в нулевия ефект от неговата дейност. По замисъл мониторингът, или иначе казано наблюдението, много ми напомня на длъжността „Дирекция по изгряване на слънцето (зона изток)”.

лизирания коментар използването на самото название лесно се вписва в социалистическото клише за образуване на наименования от първите срички на словосъчетание – *нармаг, наркооп, селкор*. То е алюзия към социалистическата практика, която по-възрастните поколения добре познават.

Разглежданият откъс се състои от два микротекста (надиреченски единства), въвеждащите изречения на всеки от тях изразяват положителна оценка към представената инициатива, но съдържащата се в тях стилова нехомогенност (“покъртително адекватна мярка”, “това е наистина замечателно”), както и използване на устойчиви изрази, които дори на езиково ниво носят подигравателна експресия („добрите стари изпитани методи”), преобръща позитивното звучене, заменяйки го с иронично.

Несъмнено най-голям принос за ироничния ефект в разглеждания тематичен блок има лексикалният код. Използването на русизмите *замечателно, явочни квартири, долагам* допълва професионалният жаргон за борба с диверсията и илюстрира чрез езикова стилизация изложената в текста теза, че подобно звено е връщане към една позабравена практика от миналото, избирайки именно неговия език, за да я представи. Иронията възниква от съпоставянето на руската лексика и терминологията, свързана с репресивните структури, и новите герои, които ще заемат тези позиции, представени с езика на страданието. Травестията постига изключително комичен ефект, тъй като силова позиция, предизвикваща страх в миналото, а в съвременността все още свързвана с нечисти сделки, произвол и незаконно натрупано богатство, се заема от една от най-уязвимите социални групи. Парди (Purdie 1993:62), посочва че при комедията осмиваните са лица, притежаващи власт и носещи заплахата, която внезапно се превръща в безпомощност. Това са политиците, началниците, представени от своите подчинени, като цяло хора, заемащи авторитетна позиция, която внушава страх и безпокойство, и поради това се появява стремеж да бъде принижена. Коментирайки аналогични примери, З. Фройд отбелязва, че удоволствието от комичното се дължи на спестената психична енергия, която се отреагира чрез смях (Фройд 1991:229). Той разглежда травестията като похват за унижение на лица, претендиращи за респект,

изключителност, издигнати над обикновеното ниво (Фройд 1991:221). Това е техника за омаловажаване чрез разрушаване на единството между познатите ни характери и техните думи и постъпки, замествайки или по-високопоставените лица, или проявите им чрез други по-долноразредни“ (Фройд 1991:222). В анализирания пример компенсаторно една бедна и многобройна част от населението, която действително обикаля пазарите и хипермаркетите, за да надмогне недоимъка, се поставя в авторитетна позиция.

Представянето на идеята на министъра като „мисловна грешка“ преобръща насоката на иронията, която се разчита в надменното му изказване, че ще почерпи възрастните хора с чаша чай и се насочва към лансираната от него идея, а оттук, чрез нея, индиректно към интелектуалните му възможности.

Анализаторите отдавна са обърнали внимание на ролята на турцизмите в популярния печат след 1989 г. От една страна те носят ниска информативност (тъй като значението на голяма част от тях е непонятно за по-младите поколения), от друга – отрицателна експресия и често служат за принизяване или иронизиране на чуждата теза и очерняне на конкретни личности. Денотативното им значение отстъпва пред експресивното, в резултат възниква неясен, оценъчен дискурс, в който неизкушените читатели откриват голяма близост с ругателството. В ироничния коментар обаче си пробиват път повтарени фрази (думи и изрази) от други езици. Тъй като иронията създава своето посветено общество или елитна публика въз основа на някакво общо познание, което дава възможност да се разбере алюзията, може да сметнем, че използването на думи или изрази от други езици понякога е условие за достъп до този кръг. От друга страна може би използването на русизми и турцизми като средство за иронизиране и самоиронизиране в медиите е една от проявите на пониженото национално самочувствие и честото оценяване на миналото с негативен знак.

Откъсът е изграден върху постоянно напрежение между един разговорен и аналитичен синтаксис, чрез което се постига емоционално наситена фраза. Монотонността на устния монологичен текст се преодолява чрез несъщински въпроси, възклицания, императивни форми за привличане на вниманието на събеседника и въвличането

му в ситуацията, използването на дешаблонизатори („наистина“). От друга страна, в дължината на изреченията отдалечава откъса от разговорния синтаксис, доминират сложните синтактични конструкции, включващи подчинени определителни и обстоятелствени изречения, изразяващи основно причинно-следствени връзки и последователност.

Така възниква едно специфично говорене, при което оценката (ироничното преповтаряне на чуждото слово) се наслажда върху анализа на фактите и аргументацията на съответната теза, като на преден план излиза експресивното. Съотношението между тези два аспекта (с други думи между рационалното и емоционалното) в журналистическия коментар се оценява разнопосочно от специалистите, анализиращи медийния дискурс у нас.

М. Велева се спира подробно на аргументативната структура на коментара и посочва че това е монологичен текст, използващ като изходна форма 1 л. ед.ч. сег. вр., който включва два речеви пласта – авторова и чужда реч. Той комбинира микротекстове разсъждения и микротекстове съобщения (или повествования) в различно съотношение и ред, като първите са стилоопределящи за конвенционалния модел на текста. От друга страна, тя подробно илюстрира и анализира средствата за изразяване на експресия и оценка в коментарните текстове на отделни езикови равнища (Велева 1994: 43–59).

Хр. Станева говори за коментара като интерпретативен жанр със свободна структура, който използва като претекст (повод) чуждо изказване или текст от носещите новини и авторката подчертава постоянното смесване на разговорни и книжни обрати със стилистична цел (Станева 2001:346–347).

А. Замбова разглежда коментара като семантично неопределен текст, където анализът и аргументацията отсъстват за сметка за експресивното. Според нея най-точно този жанр може да бъде определен като **квазикоментар**, понеже тук денотативното съдържание често остава неясно, за сметка на експресивната разточителност, като целта на подобни текстове е да се внуши недоверие в националните и европейски институции, да се създаде усещане за хаос и безсилие на отделната личност (Замбова 2000: 91–100).



Подобна гледна точка, макар и не толкова крайно изразена, откриваме още в древността. Както съветва Квинтилиан: „Положения, които не можеш да докажеш, е по-добре да ги поръсиш със фигури“ (Квинтилиан 1982:532), а също и “ние искаме да се възприема с известно досещане това, което не казваме... тази фигура се употребява... когато откритото казване не е много сигурно“ (Квинтилиан 1982:530).

Според Перелман и Олбрехтс-Титека (Perelman, Olbrechts-Tyteca 1971:206) аргументацията чрез смешното играе същата роля, както абсурдът в демонстрацията. Иронията като фигура може да се разгледа като индиректна аргументация, основаваща се на принципа *reductio ad absurdum*. Говорещият приема за вярно твърдението, противоположно на онова, което би желал да защити, разглежда последиците от него и показва противоречието им с общоприетите принципи и норми (правила). На тази основа съответната теза се отхвърля и се налага противоположното схващане. В разгледания от нас пример журналистът приема лансираната от управляващите идея за създаването на експертна група, следяща цените на основните хранителни продукти, показва нелепата ѝ реализация и последиците от нея, индиректно я отрича като противоречаща на общоприетото (в случая като крачка назад към вече надживяна икономическа и политическа система). Независимо че откъсът е комичен, ироничното намерение на коментатора е ясно разпознаваемо, той използва една от най-острите форми на ирония – укоряване чрез хвалене, която според някои изследователи покрива определението за сарказъм. В конкретния метатекст тя се постига чрез преповтаряне на чужди изказвания, които се преувеличават, деформират и представят нагледно. Като елемент от стила тя се реализира при съвкупното действие на всички езикови нива, основно място заема корелацията между травестията и лексикалната нехомогенност (т.е. конвергенцията на семантичния и лексикалния код). Останалите нива имат по-периферен принос.

Въпреки че илюстрирах използването на иронията като индиректен аргумент с един конкретен пример, този принцип е ясно разпознаваем и при много други коментари в медийното пространство, принадлежащи на журналисти и политически фигури.

Същият механизъм лежи в основата на изказването на кмета на Пловдив Сл. Атанасов по повод твърдението на министър Дянков, че в България е по-добре от САЩ. Атанасов “изрази сериозни притеснения от факта, че община Пловдив разполага само с 500 общински жилища и “трудно ще намери места за американските имигранти, които ще заприихдат към България. Очаквам българските летища да се задръстят с американци, а може би Дянков трябва да говори с външния министър за издаване на зелени карти” (Новинар, 27.08.2011 г.).

Ще спра дотук, въпреки че примерите могат да бъдат умножени.

В заключение трябва да се подчертае, че в ролята на метатекст ироничният коментар може да бъде разглеждан като изопачено повторение на чуждо изказване. В него критичният поглед по актуален общественно-политически въпрос си служи с индиректна аргументация, основаваща се на познатия от точните науки принцип *reductio ad absurdum*. Несъответствието с общоприетия стандарт на семантично равнище предизвиква комичен ефект и дискредитира обсъжданата теза. Използването на стилистични средства на различни езикови нива дава възможност за транспониране на семантичното несъответствие в други кодове, като същевременно създава специфична експресия и подчертава оценката на говорещия към коментирания теза.

## БИБЛИОГРАФИЯ

**Велева 1993:** Велева, М. Иронията като елемент на стила. //Съпоставително езикознание, № 3–4, 73–78.

**Велева 1994:** Велева, М. Изкуството да се коментира. //Годишник на ИЧС, Т. 9, 43–59.

**Велева 2000:** Велева, М. През огледалото на стила. София: ИК “Интервю прес”.

**Замбова 2000:** Замбова, Ант. Манипулативни езикови стратегии в печата. София: ИК “Сема РШ”.

**Квинтилиан 1982:** Марк Фабий Квинтилиан. Обучението на оратора. София: “Наука и изкуство”.

**Коларов 1983:** Коларов, Р. Звук и смисъл. София: Изд. на БАН.

**Овидий 1974:** Публий Овидий Назон. *Метаморфози*. София: “Народна култура”.

**Станева 2001:** Станева, Хр. *Стилистика на българския книжовен език*. Велико Търново: “Абагар”.

**Фройд 1991:** Фройд, З. *Остроумието и отношението му към несъзнаваното*. // *Естетика, изкуство, литература*. София: УИ „Св. Климент Охридски”.

**Perelman, Olbrechts-Tyteca 1971:** Perelman, Ch., L. Olbrechts-Tyteca. *The New Rhetoric A treatise on Argumentation*. Notre Dame, London: University of Notre Dame.

**Purdie 1993:** Purdie, S. *Comedy the Mastery of Discourse*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Harvester Wheatsheaf.

**Wilson and Sperber 1995:** Wilson, D., D. Sperber. *On verbal irony*. // *In: The Stylistics Reader, from Roman Jakobson to the present*, Arnold Gr. LONDON, New York, Sydney, Auckland, p. 261–279.

**Wilson 2006:** Wilson, D. *The pragmatics of verbal irony: echo or pretence?* // [www.langsci.ucl.ac.uk/home/deirdre/.../3%20Wilson%2006%20Irony.doc](http://www.langsci.ucl.ac.uk/home/deirdre/.../3%20Wilson%2006%20Irony.doc)

## IRONY AS AN ECHO

**Yana Sivilova**  
(Sofia, Bulgaria)

The text examines the possibilities to create an ironic tone in the media discourse by repeating and distorting the words of the person speaking. The paper analyzes the means to ironize others in journalistic comments. The different language levels are consistently explored. It is shown that a critical look at current public policy uses indirect argumentation based on the familiar principle of science – *reductio ad absurdum*. The stylistic means of expression and evaluation are explored.